

شغل زن از منظر اسلام و قوانین جمهوری اسلامی افغانستان و ایران

نویسنده مسئول: کامله حیدری^۱

استاد راهنما: دکتر جواد سالمی^۲

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۱۲/۰۷

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱۱/۲۹

چکیده

شغل زن در دیدگاه دین مقدس اسلام و قوانین کشورهای جمهوری اسلامی افغانستان و ایران که قوانین اش برگرفته از معارف دین مقدس اسلام که برگرفته از کتاب، سنت، اجتماع و عقل است می باشد و مغایرت با آموزه ها و شریعت ناب آن ندارد، مورد بررسی قرار گرفته است. در قوانین اسلام؛ هیچ نوع ممانعت در مورد اصل اشتغال زنان نشده است؛ برعلاوه نظر به خصوصیات و ویژه گی های خاصی که زنان دارند، دولت ها امتیازات و سهولت های لازم را برای زنان در ارگانه های دولتی و خصوصی و مزاگر کارگری باید ایجاد کنند. با وجود اینکه قانون به زنان اجازه داشتن شغل مناسب را داده است اما در موارد خاصی که با حقوق زوجیت و خانواده تنافی داشته باشد از داشتن برخی از داشتن برخی مشاغل محدود گردیده اند، و شوهر می تواند همسرش را در شرایطی از برخی مشاغل باز دارد.

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه مجازی المصطفی (ص)

۲. مدرس و مدیر دوره خصوصی و فقه الاسرة دانشگاه مجازی المصطفی (ص)

مقدمه

زن در طول تاریخ بشریت دوشادوش مردان کارهای را عهده دار بوده است از آنجای که تاریخ می‌گوید، سنگ بنای تمدن توسط زن گذاشته شده است. در ادوار مختلف زنان شغل‌های مختلفی را انجام داده که گاهی از صحنه کنار زده شده‌اند. بعد از انقلاب کبیر فرانسه زنان دوباره وارد بازار کار شده و سهم خویش را در پیشرفت جامعه و تمدن ایفا کرده است. در جوامع اسلامی زنان جایگاه محترمی را به خود اختصاص داده است که حضرت رسول الله (ص) در زمان رسالت اش برای زنان حقوق قایل شدن و زنان در آن زمان به مشاغل مختلف در بخش‌های اقتصادی، علمی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی مشغول بوده‌اند. قوانین ناب اسلام که نگاه مساوی به انسان‌ها دارد، در بخش داشتن شغل ممانعتی نکرده است؛ همچنان قوانین کشورهای جمهوری اسلامی افغانستان و جمهوری اسلامی ایران نیز برای زنان در بخش داشتن شغل قوانینی را تصویب کرده‌اند، که زنان می‌توانند نظر به شرایط محیطی، جسمی و روحی که دارند در جامعه مشغول به کار شوند و دولت‌ها امتیازات خاصی را برای زنان قایل شده است.

بخش اول: مفهوم اشتغال و اشتغال زنان از منظر اسلام

مبحث اول: مفهوم اشتغال

اشتغال مصدر افتعال، به معنی مشغول شدن، به چیزی پرداختن، به کار پرداختن و به کار سرگرم بودن است. همچنین توجه قلبی به کسی یا کاری را اشتغال گویند. (خوش‌خبر، محمود، اشتغال زنان از دیدگاه فقیهان اهل سنت، تهران، فروغ وحدت، ۱۳۹۰). شغل عبارت است از مجموعه‌ی اعمال و فعالیت‌های که هر فرد در زندگی به منظور تأمین یک رشته اهداف مادی و معنوی بطور مداوم در پیش می‌گیرد. همانگونه که ملاحظه می‌شود این تعریف علاوه بر این که شامل شغل‌های غیردولتی شده، شامل شغل‌های دولتی نیز می‌شود؛ زیرا شغل دولتی نیز مجموعه‌ی از اعمال و رفتارهایی به شمار می‌رود که از طرف دولت به عهده افراد شاغل واگذار می‌شود. در صحنه‌های سیاسی و اجتماعی، به جای شغل بیشتر از کلمه «اشتغال» که باب افتعال شغل بوده در

لغت به معنای «مشغول شدن و به کار پرداختن» است، استفاده می شود. عده ی اندیشمندان اشتغال را «به فعالیتی که شخص مرتباً برای دریافت پول انجام می دهند»، تعریف کرده اند. عده ای دیگر گفته اند: اشتغال عبارت است حضور مشخص افراد در ساعت مقرر و با حقوق مشخص در چارچوب نقش ها و شرح وظایف خاص برای دستیابی به حقوق و دستمزد مورد نظر؛ یا در تعریف آن گفته اند: « اشتغال، کار و فعالیتی است متشکل از اعمال قوه ی فکری یا دستی که در برابر آن مزد، حقوق، معاش یا حق الزحمه گرفته می شود. (وائق غزنوی، قادر علی، اشتغال زنان: مبانی، انگیزه ها، پیامدها و راهکارها، قم، نشر المصطفی (ص)، ۱۳۹۰). در این تعاریف هیچ نوع اشاره ای به اینکه چه کسی کاری را انجام میدهد (مرد، زن و کودک) اشاره ای نشده است و همچنان در موردی اینکه در چه حالات روحی و روانی اشخاص و در چه زمینه ای می توانند کاری را انجام دهند، نیز حرفی به میان نیامده است. در مورد کار کودکان در اعلامیه جهانی حقوق کودک آمده است که (اصل ۹: کودک باید در برابر هر گونه غفلت، ظلم، شقاوت و استثمار حمایت شود. کودک نباید به هیچ شکلی وسیله مبادله قرار گیرد. کودک نباید قبل از رسیدن به حداقل سن مناسب به استخدام درآید و نباید به هیچ وجه امکان و اجازه استخدام کودک در کارهایی داده شود که بسلامت و یا آموزش وی لطمه زده شود و یا باعث اختلال رشد بدنی، فکری و یا اخلاقی وی گردد. همچنان در مورد اینکه که ها میتوانند چه کارهای را انجام دهند، در اعلامیه اسلامی حقوق بشر مصوب ۱۲ محرم ۱۴۱۱ق مطابق ۵ اگوست ۱۹۹۰م که در اجلاس وزرای امور خارجه سازمان کنفرانس اسلامی در قاهره برگزار شد، چنین آمده است؛ (ماده ۱۳: کار حقی است که باید دولت و جامعه برای هر کسی که قادر به انجام آن است، تضمین کند. هر انسان آزادی حق انتخاب کار شایسته را دارد به گونه یی که هم مصلحت خودش و هم مصلحت جامعه برآورده شود. هر کارگری حق دارد از امنیت و سلامت و دیگر تأمینات اجتماعی برخوردار باشد و نباید او را به کاری که توانش را ندارد و داشت یا او را به کاری اکراه نمود یا از او بهره کشی کرد یا به او زیان رساند و هرکارگری بدون فرق میان مرد و زن حق دارد که مزد عادلانه در مقابل کاری که ارائه می کند به زودی دریافت نماید و نیز حق

استفاده از مرخصی‌ها و پاداش‌ها و ترفیعات استحقاقی را دارد و در عین حال موظف است که در کار خود اخلاص و درستکاری داشته باشد و اگر کارگران با کار فرمایان اختلاف پیدا کردند، دولت موظف است برای حل این اختلاف و از بین بردن ظلم و اعاده حق و پایبندی به عدل بدون اینکه به زیان طرفی عدول کند، دخالت نماید. (مجموعه اعلامیه‌های حقوق بشری به انضمام اصول پاریس و قطعنامه ۱۳۲۵، کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان، کابل، ۱۳۹۴) از این اعلامیه بدست می‌آید که کودکان نباید کار انجام بدهند. حالا که در همه جوامع شاهد وجود کودکان کار هستیم که برای بدست آوردن مخارج زندگی دست به کارهای شاقه می‌زنند و از درس و تعلیم باز می‌مانند. و در مورد اینکه آیا مرد میتواند شغلی داشته باشد یا زن، هر دو بدون استثنا میتوانند کارهای شایسته و مورد پسند جامعه را انجام دهند و عادلانه مزد بدست بیاورند. و فرد بر اساس توانایی که دارد موظف به انجام کاری شود و هیچ کس حق ندارد از دیگری بیگاری یا بیشتر از توان اش کار بکشد.

اهمیت اشتغال

شغل و اشتغال از بعد فردی و اجتماعی اهمیت بسیاری دارد. قضاوت‌های که در مورد افراد از بعد اجتماعی می‌شود، عمدتاً بر اساس شغل آنهاست؛ که اگر خوب بود قضاوت‌ها نیز خوب خواهد بود، و اگر بد بود، قضاوت‌ها نیز بد خواهد بود. بسیاری از تعاملات و داد ستدهایی که در جامعه صورت می‌گیرد، بیشتر بر اساس شغل افراد صورت می‌گیرد. افراد فاقد شغل، از نظر اجتماعی اعتبار نداشته و معمولاً اعضای جامعه با او داد و ستد متعارفی ندارند. از نظر اسلام نیز مسأله شغل از جایگاه بس رفیعی برخوردار است. رسول خدا (ص) داشتن شغل را یک امر واجب برای زن و مرد دانسته و می‌فرماید «کسب حلال فریضه‌ای واجب بر هر مرد و زن مسلمان است.» در سیره‌ی رسول خدا (ص) آمده است که هرگاه آن حضرت فرد بیکار و بی‌حرفه‌ای را می‌دید سخت مورد سرزنش قرار داده و می‌فرمود: از چشم من افتاد. یعنی، افراد بیکار از دیدگاه رسول خدا (ص) هیچ ارزشی ندارند.

از نظر دین مقدس اسلام، زن مانند مرد از روح کامل انسانی و اراده و اختیار برخوردار است که باید از آن در مسیر تکامل، که هدف خلقت است، استفاده نماید. در این راستا خداوند از هر یک مطابق استعداد، توانایی، غرائز و ساختمان ویژه ی بدنی که دارند خواسته است تا وظیفه ی خویش را انجام داده و محصول آن را برداشت کنند. «برای مردان از آنچه (به اختیار) کسب کرده اند بهره ای است و برای زنان (نیز) از آنچه به (اختیار) کسب کرده اند بهره ای است.»

بدیهی است، همانگونه که هر یک از اعضای جامعه به تنهایی کامل نیستند و در زندگی اجتماعی نیازمند همکاری با یکدیگر هستند، زن و مرد نیز این گونه هستند. یعنی، هر کدام برای کاری آفریده شده و در مجموع مکمل یکدیگر هستند. کارهایی که از مرد ساخته نیست، زن به او کمک کند و در کارهایی که از زن ساخته نیست، مرد به حمایت او برخیزد. به فرموده قرآنکریم «زنان برای مردان لباس هستند و مردان برای زنان لباس هستند.» برخی اندیشمندان در باره ی جایگاه زن می گوید: «خدا زن و مرد را آفریده است تا باهم زندگی را بسازند و در طول زندگی با یکدیگر کامل شوند. تا زن و مرد و مرد و زن را یاری دهد و هر دو یکدیگر را کمک و کامل کنند. یعنی، نقش آن دو را از یکدیگر جدا نساخته است. رسول خدا (ص) در این مورد می فرماید: «همه شما کار کنید و کوشش نمایید، اما متوجه باشید که هر کس برای کاری که آفریده شده است لایق تر است و آن را به سهولت و آسانی انجام می دهد.»^(۴) در جوامع امروزه نیاز مبرم به داشتن شغل در مرد و زن احساس می شود و مایه آسایش و آرامش انسان ها وابسته به این است که چه شغلی را در جامعه به عهده دارد. داشتن شغل بر علاوه رفع نیازهای اقتصادی باعث جایگاه اجتماعی و سلامت جسمی و روانی نیز می شود. داشتن شغل باعث آرامش خاطر افراد و پیشرفت جوامع می گردد.

پیشینه اشتغال زنان

در طول تاریخ، نگاه‌های متضاد و در بسیاری موارد غیر متعارف و نامناسب به یک از انواع بشر مشاهده می‌شود. این نگاه باعث شده است تا به رغم بعثت انبیا و نقش آفرینی انسان‌های بزرگی که از نظر جنسیت مونث بوده‌اند و ستایش خداوند از ایشان در کتب دینی، تفکر غالب ملهم از تعصبات جاهلی باشد. در دین اسلام همه انسان‌ها با هم برابر شمرده شده‌اند و فضیلت آنان تنها در تقوا، علم و دانش و جهاد است (سوره زمر، آیه ۹؛ سوره مجادله، آیه ۱۱؛ سوره نساء، آیه ۹۵؛ سوره محمد، آیه ۳۱، سوره حجرات، آیه ۱۳).

بر همین اساس، این مسئله که زن در تأمین معیشت خانواده تکلیفی ندارد، باعث شده است به تدریج صلاحیت‌های او با تردید مواجه شود و در برخی موارد، انتصاب به برخی مشاغل خاص، ویژه مردان باشد؛ در حالی که اندیشمندان عقل‌گرا از این تفکر انتقاد کرده‌اند. (روشن، محمد، پیشینه تاریخی اشتغال زنان و جایگاه اشتغال آنان در فقه)

از آنجای که در این تحقیق در مورد شغل زن از منظر اسلام می‌خواهیم توجه کنیم، پس در مورد شغل زن در دین مبین اسلام می‌پردازیم. با عصر ظهور اسلام کرامت انسانی زن احیا شد و زن در کنار مرد به عنوان نیمی از پیکره حیات بشری مطرح گردید. اسلام دختر کشی را ممنوع کرد و به جامعه آموخت که به دختران احترام بگذارند. زنان صدر اسلام در امور اجتماعی، سیاسی و فرهنگی و کارهای دیگر مشارکت داشتند. قرآنکریم کسب و تلاش اقتصادی زنان و مردان را تأیید کرده و مالکیت آنان را بر آن مترقب ساخته است: «برای مردان از آنچه کسبت کرده‌اند بهره‌ای است و برای زنان نیز از آنچه کسب کرده بهره‌ای است.» اشتغال زنان در عصر پیامبر اعظم (ص) به شکلی وسیع به چشم می‌خورد و در تمامی شغل‌های رایج آن زمان زنان حضور داشتند. «زینب» دختر جحش به صنایع دستی اشتغال داشت؛ زنی به نام زینب پزشک قبیله بنی داوود بود و مریضان را درمان می‌کرد. زنانی بسیار به امر شبانی و دامداری اشتغال داشتند مانند سلامه و ام‌هانی و زنان چون قیله ه مادر بنی نمار به تجارت اشتغال

داشتند. (عاطفی، قربانعلی و زراعی، پرویز، مجموعه مقالات همایش منطقه ای زن در نظام اسلام دانشگاه آزاد اسلامی واحد آستارا (بررسی اشتغال زنان از دیدگاه اسلام و غرب)

مبحث دوم: اسلام و اشتغال زنان

در محتوای کلی حقوق انسان در اسلام مسئله ای تحت عنوان «حقوق جنسیتی زن» مطرح شده که در تمامی قوانین اقتصادی، جزایی، عبادی، سیاسی و اجتماعی به منظور حفظ توازن اجتماعی و اجرای عدالت ساری و جاری است و امتیازات و تسهیلات اشتغال زنان الهام گرفته از قانون الهی است. در ادامه آمده است که در برنامه ریزی عدالت اجتماعی اعم از زن و مرد نباید ظلم و تبعیض وارد شود. اگر نگرش به زن، نگرشی خاص باشد و باعث شود که زن از جایگاه اصلی انسانی خود خارج شود، به تبع آن مرد هم نمی تواند در جایگاه انسانی خود قرار گیرد. یکی از نقش های مهم زن، نقش همسری و دیگری نقش مادری است. در نگرش اسلام همیشه انسان و هدایت او مد نظر بوده بدون اینکه زن یا مرد به تنهایی ملاحظه شده باشد. از این رو در طرح مباحث جدید مربوط به زنان نباید حالت انفعالی برخورد کرد بلکه باید با استفاده از مبانی و محکمه اسلامی سعی کنیم به حل معضلات و مشکلات بپردازیم. از دیدگاه اسلام، تفاوت های زن و مرد متناسب است نه نقض و کمال، قانون خلقت خواسته است با این تفاوت ها تناسب بیشتری بین زن و مرد که بطور قطع برای زندگی مشترک ساخته شده اند و مجرد زیستن انحراف از قانون خلقت است، به وجود آورد. (عاطفی، قربانعلی و زراعی، پرویز، همان)

در اسلام با آنکه زن مجبور نیست کار کند و از این راه مخارج خانواده اش را تأمین کند چون تأمین نفقه از جانب مرد است و نفقه دادن زن از جانب مرد از نظر شرع واجب است؛ ولی زن

میتواند در عرصه های مختلف شاغل شود. در قرآن کریم برای زنان همانند مردان، حق کسب و فعالیت اقتصادی قایل است. مردان را نصیبی است از آنچه به دست می آورند و زنان را نصیبی. در این آیه اشتغال و مشروعیت فعالیت اقتصادی زنان را به اثبات می رساند و آنان را مالک دست رنج خود می داند. در عصری که جوامع بشری برای زن هیچ گونه حقوق اقتصادی و اشتغال قایل نبودند و حتی زن از حقوق اولیه انسانی محروم بود، اسلام برای زن حقوق مالی و اقتصادی قایل بود. یکی از حقوق دانان در این خصوص می نویسد: استقلالی که زن در اموال خود دارد و فقه شیعه از ابتدا آن را شناخته است. در یونان، روم و ژرمن تا چندی پیش هم در حقوق اکثر کشورها وجود نداشته است. اشتغال زنان در عصر پیامبر اعظم (ص) به شکلی گسترده به چشم می خورد و در تمامی شغل های رایج آن زمان زنان حضور داشتند. زنان در این دوره به مشاغلی از قبیل پزشکی، تجارت و صنایع دستی اشتغال داشتند. مطلب عمده در فرهنگ اشتغال زنان از نگاه اسلام، حفظ جایگاه و منزلت زن است و این امر باید اشتغال زنان لحاظ گردد. در تفکر اسلامی حفظ و گسترش نهاد خانواده بر پایه ویژگی های فطری و طبیعی زن و مرد اولویت و اهمیت خاصی دارد و در کنار آن بر امکان اشتغال و استقلال مالی زنان تاکید شده است. اسلام اشتغال را برای زن هدف نمیداند بلکه آن را در خدمت خانواده و رفاه و آسایش آن می پذیرد و اشتغال را به عنوان یکی از راه های افزایش قابلیت و شکوفایی استعداد زنان و در جهت تعالی و کمال آنان می پذیرد. (عاطفی، قربانعلی و زراعی، پرویز، همان)

الف) اشتغال زن از منظر قرآن

۱. دلایل منع مطلق اشتغال زنان

عده ای با استفاده از این دسته آیات و روایات اشتغال زنان در خارج از منزل را کلاً ممنوع می دانند. این عده با توجه به تفاوت های فیزیولوژیکی زن با مرد، زنان را موجود ضعیف دانسته و آنها را از هر نوع اشتغال منع کرده اند. این دیدگاه طرفداران زیادی در طول تاریخ داشته و امروز نیز طرفدارانی دارد

و گروه های مانند «القاعده» و «طالبان» از آن جمله می باشند. آنان برای اثبات ادعای شان به آیات و روایاتی تمسک جسته اند که برخی از آنان در ذیل مورد بررسی قرار می گیرد.

۱.۱- قرآن کریم

در برخی آیات به زنان امر شده است که در خانه بمانند: «در خانه های تان قرار گیرید و مانند روزگار جاهلیت قدیم زینت های خود را آشکار مکنید» در برخی آیات دیگر آمده است که مواجهه با زنان جایز نیست. خداوند می فرماید: «چون از زنان (پیامبر) چیزی خواستید، از پشت پرده از آنان بخواهید. این برای دلهای شما و دلهای آنان پاکیزه تر است.» این آیه صراحت دارد بر این که مواجهه مستقیم با زنان پیامبر (ص) جایز نیست. با استفاده از مفهوم اولویت می توان گفت که مواجهه مردان با زنان دیگر به طریق اولی جایز نیست؛ زیرا زنان پیامبر حکم مادر مؤمنین را دارند و مردان نامحرم از آنها بصورت ویژه حیا می کنند. وقتی مواجهه در این مورد جایز نباشد، در موارد دیگر، که مردان این احساس را ندارند، به طریق اولی جایز نیست. با وجود این اشتغال زنان که لازمه آن مواجهه با مردان است، جایز نمی باشد.

۲.۱- روایات

این گروه از برخی روایات نیز عدم جواز اشتغال زنان در بیرون از منزل را استفاده کرده اند. به تعدادی از این روایات در ذیل اشاره می شود:

- زنان عورتند، آنها را در خانه ها نگهدارید.
- فاطمه (س) می فرماید: «برای زنان بهتر این است که مردان را نبینند و مردان هم آنها را نبینند.»
- حضرت زهرا (س) در پاسخ به سؤال پدرش، رسول خدا (ص) که فرمود: کدام لحظه زن به خدا نزدیکتر است، فرمود: «لحظه ای که زن در پستوی خانه می ماند و به شوهر داری و تربیت فرزندان می پردازد.»

- حضرت امام صادق(ع) فرمود: رسول خدا (ص) کارهای داخل منزل را به حضرت فاطمه (س) و کارهای بیرون را به حضرت علی(ع) سپرد.
 - حضرت زهرا (س) بعد از تقسیم کارها توسط رسول خدا (ص) فرمود: خدا می‌داند که چه اندازه خوشحال شدم!؛ زیرا رسول خدا مرا از انجام کارهایی که مربوط به مردان است بازداشت.
- صاحب عروه نیز در این مورد می‌فرماید: «حبس زن در خانه مستحب بوده و خروج او از منزل بدون ضرورت جواز نداشته و ورود مرد بیگانه بر وی حرام می‌باشد.»
- این آیات و روایات بر ماندن زن در خانه و عدم مواجهه او با مردان تأکید کرده که به طور التزامی بر عدم جواز اشتغال زنان در بیرون از منزل دلالت دارند؛ زیرا لازمه اشتغال این است که زن از منزل خارج شده و در محل کارش با مردان بیگانه به صورت مداوم مواجه باشد. (واثق غزنوی، قادر علی، پیشین، ۱۳۹۰)

۲. دلایل جواز اشتغال زنان در اسلام

عده‌ای دیگر با استفاده از آیات و روایات اشتغال زنان را عموماً جایز می‌دانند. براساس این دیدگاه حضور زنان را در تمامی عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، تولیدی و خدماتی تأیید و اشتغال به هر نوع کاری را بدون هیچ محدودیتی مجاز می‌دانند. در زیر ادله این دیدگاه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱.۲ - قرآن کریم

از برخی آیات جواز بی‌قید و شرط اشتغال زنان استفاده می‌شود. از جمله:

- «برای مردان از آنچه (به اختیار) کسب کرده اند بهره‌ای است و برای زنان (نیز) از آنچه (به اختیار) کسب کرده اند بهره‌ای است.» این آیه به صراحت بر حریت کسب دلالت می‌کند. اما به طور ملازمه از آن جواز اکتساب و اشتغال را نیز می‌توان استفاده کرد؛ زیرا عمده‌تاً از طریق اکتساب و اشتغال می‌توان مال را کسب نمود.

- «و چون نماز گزارده شد در [روی] زمین پراکنده گردید و فضل خدا را جویا شوید و خدا را بسیار یاد کنید، باشد که شما رستگار گردید.» با دو مقدمه می توان جواز اشتغال زنان را از این آیه استنباط نمود: اول این که خطاب «وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ» به معنای طلب روزی و کسب و تجارت آمده است. دوم اینکه این خطاب عام است، شامل مرد و زن هر دو می شود.
- «پس اگر زنان (پس از فوت همسرانشان) از خانه او بیرون رفتند نسبت به هر کار شایسته ی که در باره خودشان کنند باکی بر شما نیست.» دلالت این آیه بر جواز اشتغال زنان صراحت دارد.

۲.۲- روایات

- رسول خدا (ص) می فرماید: «طلب روزی حلال بر هر مرد و زن واجب است.» دلالت این حدیث بر جواز اشتغال زن و مرد صراحت دارد.
- رسول خدا (ص) به زنان جوان اجازه دادند تا در مراسم عید فطر و قربان (از منازل خود) خارج شوند و برای تهیه روزی، بساط بگسترانند. (وائق غزنوی، قادر علی، پیشین، ۱۳۹۰)

گفتمان اسلامی

اسلام اصول مشخصی را برای شخصیت زن ترسیم نموده است که حقوق اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی زن بر پایه آنها تعریف می شود. در گفتمان اسلامی اشتغال زنان، که دال «کسب حیات طیبه» در جایگاه دال مرکزی قرار گرفته است، نشانه هایی چون «حق اشتغال زنان»، «اصل استقلال مالی زن و مرد»، «عفاف و حجاب»، «اولویت و ارزشمندی حضور زنان در امور خانواده» و «تساوی حقوق زن و مرد و عدم شباهت حقوق آنها» از جمله دالهای شناوری هستند که با استناد به دال مرکزی در مورد اشتغال زنان،

معنادار می‌شوند. با استناد به آیات مختلف قرآن از جمله آیات ۳۲ و ۷ سوره نساء و قاعده تسلیط فقه‌های شیعه، اصل استقلال مالی و اقتصادی زن در اسلام محترم شمرده شده است. همچنین به استناد به تفاسیر آیات ۲۳ و ۲۵ سوره قصص و آیه ۲۳۴ سوره بقره، جواز اشتغال زنان را می‌توان استنباط و استخراج نمود. به عبارت صریح تر در گفتمان اسلامی نسبت به اشتغال زنان دید منفی وجود ندارد و کار و تلاش اقتصادی در خانه یا در بیرون از خانه برای زن ممنوع نشده است. اما در این میان شروطی وجود دارد:

الف: حق اشتغال زن، نباید سبب از هم پاشیدن خانواده یا کنار گذاشتن وظیفه پرورش نسل سالم شود. بنابر این، در مواقع تراحم بین کار و ازدواج، یا کار و رسیدگی به وظایف همسری و پرورش کودک، و عدم امکان جمع بین آنها، خانواده مهمتر است و بر اساس اصل تقدم اهم بر مهم، در امور متزاحم باید اشتغال زن فدای حفظ خانواده شود.

ب: حضور اجتماعی زن از جمله اشتغال بیرون از خانه مشروط به حفظ اصل عفاف و حجاب و در نظر گرفتن شرایط جسمی و روحی زن است. (عبدالوهابی، معصومه - روشنائی، علی - احمدی، امیدعلی - جمالی آشتیانی، حسین - بررسی چالش‌های اشتغال زنان بر اساس دیدگاه اسلام و لیبرالیسم، فصلنامه مطالعات سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۹۸)

بخش دوم: اشتغال زنان از منظر قوانین جمهوری اسلامی افغانستان

در قوانین افغانستان در مورد شغل، آزادی در انتخاب شغل مواردی در قانون اساسی و قانون مدنی ذکر گردیده است که در اینجا به چندی از آن اشاره می‌شود.

شغل در حقوق اساسی جمهوری اسلامی افغانستان

با تأسی به ماده ۴۸ قانون اساسی و به منظور تنظیم و توضیح امور مربوط به وجایب، حقوق، امتیازات و تأمینات اجتماعی کارکنان، « قانون کار » وضع و تصویب گردیده است. (قانون اساسی افغانستان، مبحث پنجم: حقوق اقتصادی و اجتماعی (قانون کار)).

حق کار: زندگی افراد و رشد و ترقی اقتصادی و نیل به وحدت و یکپارچگی اجتماعی و مشارکت فعالانه در جامعه، بستگی به میزان کار آنان دارد. کار، هم یک حق اقتصادی است، هم یک حق اجتماعی و نقش مؤثر و حیاتی در تأمین امنیت و ثبات و عدالت اجتماعی دارد. در ماده ۴۸ حقوق اساسی ج.ا.ا آمده است: «کار حق هر افغان است. تعیین ساعات کار، رخصتی با مزد، حقوق کار و کارگر و سایر امور مربوط به آن توسط قانون تنظیم می گردد. انتخاب شغل و حرفه، در حدود احکام قانون، آزاد می باشد.» (همان، مبحث پنجم: حقوق اقتصادی و اجتماعی (دوم: حق کار کردن)، ماده ۴۸).

حق دریافت مزد مساوی برای کار مساوی: در باره ی سه حق دوم، سوم، و چهارم در ماده ۲۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر آمده است: ۱. هرکس حق دارد کار کند، کار خود را آزادانه انتخاب نماید، شرایط منصفانه و رضایت بخش برای کار خواستار باشد و در مقابل بیکاری مورد حمایت قرار گیرد. ۲. همه حق دارند که بدون هیچ تبعیضی در مقابل کار مساوی، اجرت مساوی دریافت دارند. ۳. هر کس که کار می کند به مزد منصفانه و رضایت بخشی ذی حق می شود که زندگی او و خانواده اش را موافق شئون انسانی تأمین کند و آن را در صورت لزوم با هر نوع وسایل دیگر حمایت اجتماعی، تکمیل کند. ۴. هر کس حق دارد که برای دفاع از منافع خود با دیگران اتحادیه تشکیل دهند و در اتحادیه ها نیز شرکت کند. (همان، مبحث پنجم: حقوق اقتصادی و اجتماعی (چهارم: حق دریافت مزد مساوی برای کار مساوی)، ماده ۲۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر)

در ماده ۶ میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آمده است: «کشورهای طرف این میثاق حق کار کردن را که شامل حق هر کس است به این که فرصت یابد به وسیله ی کاری که آزادانه انتخاب یا قبول می نماید معاش خود را تأمین کند، به رسمیت می شناسند و اقدامات مقتضی برای حفظ این حق معمول خواهند داشت. (اعلامیه حقوق بشر، ماده ۶)

همچنان در ماده ۷ این میثاق آمده است: «مزد منصفانه و اجرت مساوی برای کار با ارزش مساوی بدون هیچ نوع تمایز به ویژه این که زنان تضمین داشته باشند که شرایط کار آنان پایین تر از شرایط مورد استفاده مردان نباشد و برای کار مساوی مزد مساوی با مردان دریافت دارند.» (همان، ماده ۷)

قانون کار جمهوری اسلامی افغانستان

به تأسی به ماده ۴۸ قانون اساسی، این قانون در ۱۴ فصل و ۱۵۳ ماده در تاریخ ۸۷/۶/۱۰ وضع و تصویب و نشر گردید، که در مورد موضوعات: استخدام و قرارداد کار، وقت کار، حق استراحت و رخصتی ها، مزد، آموزش مسلکی، فنی و حرفه ای و انکشاف مهارت های کارکنان، معیارها و قواعد رهنمودی کار، انضباط کار، مسئولیت مالی کارکنان، تأمین شرایط صحی و ایمنی کار، کار زنان و نوجوانان، اختلافات ناشی از کار، تأمینات اجتماعی و احکام متفرقه دیگر، بحث گردیده است. (قانون اساسی افغانستان، قانون کار افغانستان)

احکام قانون کار افغانستان در مورد زنان

ماده دوم: هدف (تأمین حقوق مساوی کار و حمایه از حقوق کارکنان.) (حقوق کار افغانستان (ماده دوم)، کابل)

ماده هشتم: حق کار با مزد (۲- کارکنان در جمهوری اسلامی افغانستان دارای حق مساوی کار با مزد مساوی می باشند. حق کار با مزد و دفاع از حق کار توسط اسناد تقنینی تنظیم می گردد.) (ماده هشتم، همان)

ماده نهم: عدم تبعیض در استخدام (۱- در استخدام به کار، تادیه مزد و امتیازات، انتخاب شغل، حرفه، مهارت و تخصص، حق تحصیل و تأمینات اجتماعی هر نوع تبعیض ممنوع است. ۲- زنان در ساحه کار مستحق امتیازات معین دوران حاملگی و ولادت و سایر مواردیکه در این قانون و اسناد تقنینی مربوط تثبیت گردیده، می باشد. (ماده نهم، همان)

ماده سی و یکم: موارد تقلیل وقت کار

بند سه این ماده بیان می دارد که ساعت کار برای زنان حامله در هفته به ۳۵ ساعت تقلیل می یابد. (ماده سی و یک، همان)

ماده پنجاه و چهارم: رخصتی ولادی

کارکن زن مستحق ۹۰ روز رخصتی ولادی با مزد میباشد که یک ثلث آن قبل از ولادت و دو ثلث آن بعد از ولادت قابل اجرا است. در صورتیکه ولادت غیر طبیعی یا دوگانگی و یا بیشتر از آن مدت ۱۵ روز رخصتی بیشتر به وی داده می شود.

مزد و سایر حقوق مندرج فقره (۱) این ماده به اساس تصدیق شفاخانه اجرا می گردد. کارکن زن مکلف است با اختتام رخصتی مندرج فقره یک این ماده در خلال پنج روز به اداره مراجعه نماید، در غیر آن تارک وظیفه شناخته شده، از امتیازات مندرج فقره دو این ماده مستفید شده نمی تواند. (ماده پنجاه و چهار، همان)

ماده یکصد و بیستم: موارد عدم استخدام زنان و نوجوانان
استخدام زنان و نوجوانان به کارهای فیزیکی ثقیل، مضر صحت و زیر زمینی جواز ندارد. (ماده یکصد و بیست، همان)

ماده یکصد و بیست و یکم: عدم توظیف زنان و نوجوانان به کار شبانه
اداره نمیتواند زن و نوجوان را به اجرای کار شبانه توظیف نماید. توظیف زنان و مادران دارای طفل شیرخوار، در شفاخانه ها، کلینک های صحنی و در صورت موافقه او در وظایف و کارهای که ضرورت مبرم محسوس باشد، بطور نوبتی و طبق جدول از این حکم مستثنی است. (ماده یکصد و بیست و یک، همان)

ماده یکصد و بیست و چهار: عدم توظیف زنان و نوجوانان به اضافه کاری
برای مادران دارای طفل شیر خوار بر علاوه وقفه صرف غذا، وقت اضافی که کمتر از ۳۰ دقیقه نباشد، بعد از هر سه ساعت بخاطر شیردادن طفل در اطاق کودک محل کار، داده می شود. (ماده یکصد و بیست و دو، همان)

ماده یکصد و بیست و پنجم: عدم امتناع از پذیرش زن
امتناع از پذیرش زن به کار یا تقلیل مزد به دلایل حاملگی یا شیردادن طفل ممنوع می باشد.
(ماده یکصد و بیست و پنج، همان)
ماده یکصد و بیست و ششم: ایجاد کودکانها، اداره مکلف است جهت مواظبت و مراقبت
اطفال کارکنان مربوط، در محوطه اداره شیرخوارگاه و کودکانستان ایجاد نماید. (ماده یکصد و بیست
و شش، همان)

قانون منع خشونت علیه زنان

ماده سی و ششم: شخصی که زن را به کار اجباری وادار نماید، علاوه بر جبران خساره، حسب
احوال به حبس قصیر که از شش ماه بیشتر نباشد، محکوم می گردد. (خبرگزاری بانوان افغانستان،
متن کامل قانون منع خشونت علیه زنان (ماده سی و ششم)، ۱۴۰۰)

بخش سوم: اشتغال زنان از منظر قوانین جمهوری اسلامی ایران

قوانین جمهوری اسلامی ایران که برگرفته از فقه و شریعت اسلامی است، در قانون اساسی،
قانون مدنی و قانون کار در مورد شغل زن آمده است که کوشش می شود همه آنها ذکر گردد.

شغل در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران

در قوانین مربوط به اشتغال زنان در جمهوری اسلامی ایران، نه تنها تبعیض به مفهوم اجحاف
قانونی به زن وجود ندارد، بلکه مجموعه ای از تسهیلات و امتیازات همچون کار نیمه وقت،
مهد کودک، مرخصی زایمان، باز نشستگی زود رس و ... برای استحکام خانواده مقرر شده
است. (عاطفی، قربانعلی و زراعی، پرویز، پیشین)

بر اساس بند ۳ اصل ۴۳ قانون اساسی؛ دولت موظف است شرایط و امکانات کار را برای همه
(اعم از زن و مرد) به منظور رسیدن به اشتغال کامل فراهم سازد و وسایل کار را در اختیار همه
کسانی که قادر به کار اند ولی وسایل کار ندارند قرار دهد.

اصل بیست و یکم قانون اساسی : دولت موظف است حقوق زن را در تمامی جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین کند و امور زیر را انجام دهد:

۱. ایجاد زمینه های مساعد برای رشد شخصیت زن و احیای حقوق مادی و معنوی او.
 ۲. حمایت از مادران به ویژه در دوران بارداری و حضانت فرزند و حمایت از کودکان بی سرپرست.
 ۳. ایجاد دادگاه صالح برای حفظ کیان و بقای خانواده.
 ۴. ایجاد بیمه خاص بیوگان و زنان سالخورده و بی سرپرست.
 ۵. اعطای قیومیت فرزندان به مادران شایسته در جهت غبطه آنها در صورت نبودن ولی شرعی.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با آنکه برای خانواده و بقای آن بیشترین اولویت و اهمیت را قائل است، زن را در صحنه های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی همپای مردان می داند. در مقدمه قانون اساسی آمده است: (زن در ضمن باز یافتن وظیفه خطیر و پر ارج مادری در پرورش انسانهای مکتبی، پیش آهنگ و هم رزم مردان در میدان های فعالیت است و در نتیجه پذیرای مسئولیتی خطرتر و در دیدگاه اسلامی برخوردار از ارزش و کرامتی والاتر خواهد بود. عاطفی، قربانعلی و زراعی، پرویز، پیشین)

محدودیت های جنسیتی در اشتغال زنان

قانون برای اشتغال زن به طور خاص محدودیت هایی پیش بینی کرده است که در این خصوص می توان به مواردی مانند ممنوعیت قضاوت، محدودیت اشتغال در نیروهای مسلح و محدودیت های ناشی از زوجیت اشاره کرد. پس از پیروزی اسلامی و تاکید قانون اساسی بر لزوم انطباق کلیه قوانین و مقررات با موازین اسلامی در خصوص بی اعتباری قوانین مغایر با شرع، قوانین موجود بازبینی شد. البته لازم به ذکر است که مقررات مربوط به استخدام قضات دادگستری در ۱۴ اردیبهشت سال ۱۳۶۱ اصلاح شده و بر اساس آن «قضات از میان مردان واجد شرایط انتخاب می شوند...» که به همین دلیل باید گفت صلاحیت قضاوت زنان را نفی می

کند؛ البته مطابق قوانین کنونی، زنان نیز می‌توانند در پست‌های مشاوره و قاضی تحقیق مشغول به کار شوند و ممنوعیت فقط مربوط به تصدی دادگاه و صدور حکم به معنای خاص است. بر اساس قوانین موجود، زنان می‌توانند در نیروهای مسلح به امور درمانی، بهداشتی، اداری و امور غیرنظامی شاغل باشند. در ماده ۳۲ قانون ارتش جمهوری اسلامی ایران آمده است که «ارتش می‌تواند فقط برای مشاغل درمانی و بهداشتی زنان را استخدام کند.»

ماده بیست قانون مقررات استخدامی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی: «سپاه می‌تواند زنان را با حفظ موازین اسلامی در مشاغل مورد نیاز به صورت پرسنل انتظامی یا کارمند استخدام کند.»
(<https://www.vekalatonline.ir/articles>) حق اشتغال زنان در قوانین و مقررات

شغل زن در حقوق مدنی جمهوری اسلامی ایران

ماده یک‌هزار و یکصد و هفده: شوهر می‌تواند زن خود را از حرفه یا صنعتی که منافی مصالح خانوادگی یا حیثیات خود یا زن باشد، منع کند. (قانون مدنی ایران، ماده ۱۱۱۷)

قانون حمایت خانواده

ماده هجده: شوهر می‌تواند با تایید دادگاه زن خود را از اشتغال به هر شغلی که منافی مصالح خانوادگی یا حیثیت خود یا زن باشد منع کند. زن نیز می‌تواند از دادگاه چنین تقاضایی را نماید. دادگاه در صورتی که اختلافی در امر معیشت خانواده ایجاد نشود مرد را از اشتغال به شغل مذکور منع می‌کند. (دادگران حامی، اشتغال زن بعد از عقد نکاح، شماره ۲۶۸۴، ۱۳۹۹)

قانون کار جمهوری اسلامی ایران

فصل اول

ماده اول: کلیه کارفرمایان، کارگران، کارگاهها و موسسات تولیدی، صنعتی، خدماتی و کشاورزی مکلف به تبعیت از این قانون می باشند. (ماده اول، قانون کار جمهوری اسلامی ایران)

ماده ششم: بر اساس بند چهارم اصل چهل و سوم و بند شش اصل دوم و اصول نوزدهم، بیستم و بیست و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اجبار افراد به کار معین و بهره کشی از دیگری ممنوع و مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، زنان و مانند اینها سبب امتیاز نخواهد بود و همه افراد اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند و هر کس حق دارد شغلی را که به آن مایل است و مخالف اسلام و مصالح عمومی و حقوق دیگران نیست برگزیند. (ماده ششم، همان)

ماده سی و هشتم: برای انجام کار مساوی که در شرایط مساوی در یک کارگاه انجام می گیرد باید به زن و مرد مزد مساوی پرداخت شود. تبعیض در تعیین میزان مزد براساس سن، جنس، نژاد و قومیت و اعتقادات سیاسی و مذهبی ممنوع است. (ماده سی و هشت، همان)

ماده هفتاد و سه: کلیه کارگران (مرد و زن) در موارد ذیل حق برخورداری از سه روز مرخصی با استفاده از مزد را دارند: الف) ازدواج دائم ب) فوت همسر، پدر، مادر و فرزندان. (ماده هفتاد و سه، همان)

شرایط کار زنان در قانون کار جمهوری اسلام ایران

ماده هفتاد و پنج: انجام کارهای خطرناک، سخت و زیان آور و نیز حمل بار بیشتر از حد مجاز با دست و بدون استفاده از وسایل مکانیکی، برای کارگران زن ممنوع است. (ماده هفتاد و پنج، همان)

ماده هفتاد و شش: مرخصی بارداری و زایمان کارگران زن جمعاً ۹۰ روز است. حتی الامکان ۴۵ روز از این مرخصی باید پس از زایمان مورد استفاده قرار گیرد. برای زایمان توأمان ۱۴ روز از این مرخصی اضافه می شود.

تبصره ۱: پس از پایان مرخصی زایمان، کارگر زن به کار سابق خود باز می گردد و این مدت با تأیید سازمان تامین اجتماعی جزء سوابق خدمت وی محسوب می شود.

تبصره ۲: حقوق ایام مرخصی زایمان طبق مقررات قانون تامین اجتماعی پرداخت خواهد شد. (ماده هفتاد و شش، همان.)

ماده هفتاد و هفت: در مواردی که به تشخیص پزشک سازمان تامین اجتماعی، نوع کار برای برای کارگر باردار خطرناک یا سخت تشخیص داده شود، کارفرما تا پایان دوره بارداری وی، بدون کسر حق السعی کار مناسبتر و سبکتری به او ارجاع می نماید. (ماده هفتاد و هفت، همان)

ماده هفتاد و هشت: در کارهایی که دارای کارگر زن هستند کارفرما مکلف است به مادران شیر ده تا پایان دو سالگی کودک پس از هر سه ساعت نیم ساعت فرصت شیردادن بدهد. این فرصت جزء ساعات کار آنان محسوب می شود و همچنین کارفرما مکلف است متناسب با تعداد کودکان و با در نظر گرفتن گروه سنی آنها مراکز مربوط به نگهداری کودکان (از قبیل شیرخوارگاه، مهدکودک و ...) را ایجاد نماید. (ماده هفتاد و هشت، همان)

نتیجه گیری

زن و مرد با هم کامل اند و بدون هم تکامل نمی یابند. همینطور هر کدام نیم از پیکر جامعه را تشکیل می دهند که جامعه در صورت نبود یکی از این دو نمیتواند استمرار یابد. در ادوار مختلف زن و مرد کنار هم زیسته اند و کار کرده اند تا جهان در شرایط و عصر کنونی که همراه با تکنولوژی و پیشرفت های چشم گیر که صورت گرفته، رسیده است. زنان مانند مردان کار کرده اند و دارای مشاغل مختلف بوده اند ولی در گذر حکومت های مختلف نقش های مختلفی را انجام داده است. که گاهی در صحنه بوده اند و گاهی از صحنه رانده شده اند. بعد از ظهور اسلام جایگاه و نقش زنان در دیار اعراب و مناطق مختلف دیگر تغییر کرده و برای زنان حقوق و امتیازاتی را قائل شده اند. دین مقدس اسلام به زنان اجازه داشتن شغل را داده است و زنان میتوانند در بخش های مختلف در جامعه شغل ایفا کنند و حق الزحمه دریافت کنند، کشورهای جمهوری اسلامی ایران و افغانستان از آنجای که قوانین اش برگرفته از فقه اسلامی است، برای زنان جایگاه و منزلت قایل است و در مورد شغل زن در قوانین این دو کشور موارد مشخصی ذکر گردیده است. کشور جمهوری اسلامی افغانستان در قانون اساسی، قانون کار و قانون منع خشونت علیه زنان در مورد اشتغال، زن را حق داده است که میتواند با امتیازات خوب در جامعه وظیفه اجرا کنند و در پیشرفت جامعه نقش داشته باشند. دولت جمهوری اسلامی ایران همچنان در قانون اساسی، قانون کار و قانون مدنی مواردی را در مورد داشتن شغل زنان ذکر کرده اند، و برای داشتن شغل به زنان حق قایل شده است. در قانون کار هر دو کشور شرایط و امتیازاتی را برای زنان در هنگام کار ذکر کرده اند که این نوع ارج گذاشتن به مقام زن میباشد.

فهرست منابع

۱. خوش خبر، محمود، اشتغال زنان از دیدگاه فقیهان اهل سنت، تهران، فروغ وحدت، ۱۳۹۰.
۲. واثق غزنوی، قادر علی، اشتغال زنان: مبانی، انگیزه‌ها، پیامدها و راهکارها، قم، نشر المصطفی (ص)، ۱۳۹۰.
۳. مجموعه اعلامیه‌های حقوق بشری به انضمام اصول پاریس و قطعنامه ۱۳۲۵، کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان، کابل، ۱۳۹۴.
۴. روشن، محمد، پیشینه تاریخی اشتغال زنان و جایگاه اشتغال آنان در فقه.
۵. عاطفی، قربانعلی و زراعی، پرویز، مجموعه مقالات همایش منطقه‌ای زن در نظام اسلام دانشگاه آزاد اسلامی واحد آستارا (بررسی اشتغال زنان از دیدگاه اسلام و غرب).
۶. عبدالوهابی، معصومه - روشنایی، علی - احمدی، امیدعلی - جمالی آشتیانی، حسین - بررسی چالش‌های اشتغال زنان بر اساس دیدگاه اسلام و لیبرالیسم، فصلنامه مطالعات سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۹۸.
۷. قانون اساسی افغانستان، مبحث پنجم: حقوق اقتصادی و اجتماعی (قانون کار).
۸. اعلامیه حقوق بشر، ماده ۶.
۹. قانون اساسی افغانستان، قانون کار افغانستان.
۱۰. خبرگزاری بانوان افغانستان، متن کامل قانون منع خشونت علیه زنان (ماده سی و ششم)، ۱۴۰۰.
۱۱. حق اشتغال زنان در قوانین و مقررات (<https://www.vekalatonline.ir/articles>)
۱۲. قانون مدنی ایران، ماده ۱۱۱۷.
۱۳. دادگران حامی، اشتغال زن بعد از عقد نکاح، شماره ۲۶۸۴، ۱۳۹۹.
۱۴. ماده اول، قانون کار جمهوری اسلامی ایران.